

Sultan II. Abdülhamid'in Fotoğrafçılarından Albay Hüseyin Hüsameddin Bey (1857-1904)

Orhan M. Çolak*

ÖZET

Yıldız Albümleri'nin ortaya çıkmasında sivil fotoğrafçılar kadar asker fotoğrafçıların da rolü büyüktür. Sultan II. Abdülhamid'in fotoğrafçılarından Albay Hüsameddin Bey de bu asker fotoğrafçılardan birisidir. Hüsameddin Bey, Sultan'ın emriyle ekibi ile birlikte 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda cephelerin fotoğraflarını çekmiş; yine Sultan'ın emriyle Yıldız Sarayı'nı fotoğraflamıştır. Sultan'ın hayır eserlerinden gözbebeği olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin fotoğrafçılığını yapmıştır. Dolayısıyla Hüsameddin Bey'in çalışmalarının incelenmesi, Türkiye'de fotoğrafçılığın ve özellikle askerî ve tıbbî fotoğrafçılığın tarihi konusunda değerli bilgiler vermektedir.

Anahtar kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Albümleri, Asker Fotoğrafçılar, Fotoğrafçı Albay Hüsameddin Bey, Osmanlı Fotoğraf Tarihi, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, Hamidiye Etfal Hastanesi, Yıldız Sarayı

ABSTRACT

Military photographers played an important role in the formation of the Yıldız Albums, as did civilian photographers. Among those military photographers, there was Colonel Husameddin Bey, one of the photographers who worked for Sultan Abdulhamid II. At the order of the Sultan, Husameddin Bey, with his team, took photographs of the battle fronts during the Ottoman-Greek War of 1897. Also at the order of the Sultan, he took pictures of the Yıldız Palace. Furthermore, he was the photographer for the Hamidiye Etfal (Children's) Hospital, the Sultan's cherished establishment and one of his charitable institutions. Therefore, a study of the works of Husameddin Bey provides valuable information on the history of photography in Turkey, particularly military photography and medical photography.

Keywords: Sultan Abdulhamid II, Yıldız Albums, Military Photographers, Photographer Colonel Husameddin Bey, History of Ottoman Photography, 1897 Ottoman-Greek War, Hamidiye Etfal (Children's) Hospital, Yıldız Palace

Abdülhamid Koleksiyonu veya Yıldız Albümleri¹ diye bilinen fotoğraf koleksiyonunu meydana getiren yerli ve yabancı pek çok fotoğrafçı ve fotoğrafhane vardır. Bunlardan hakıyla en bilinenleri Abdullah Biraderler, Vasilaki Kargopulo, Phébus, Gülmez Biraderler, Guillaume Berggren, Nicolas Andriomenos² ve Sébah & Jaillier'dir.

Bunların dışında Yıldız Albümleri'nin isimsiz kahramanlarından, devletin yetiştirdiği, devletin ihtiyaç duyduğu pek çok fotoğraf projesini gerçekleştiren, devlet okullarında bu sanatın öğrenilmesi için hocalık yapan, fotoğrafçılık kitapları yazan veya tercüme eden asker fotoğrafçılarımızın en meşhurları ise Ali Rıza Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Servili Ahmed Emin Bey, Bahriyeli Ali Sami Bey ve Ali Sami Aközer (Üsküdarlı Ali Sami)'dir.

1 Yıldız Albümleri'nin orijinalleri, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde, negatif kopyaları ise İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) fotoğraf arşivindedir. IRCICA fotoğraf arşivinin kuruluşunda ve özellikle Yıldız Koleksiyonu'nun tarifi, tanımlanması, değerlendirilmesi ve en iyi şekilde kullanılabilmesi için titizlikle çalışan emekli Albay Edip Özkale'yi rahmet ve hürmetle anmayı vazife biliyoruz.

2 Nicolas Andriomenos ile ilgili dört başı mamur bir çalışma

yapan ve bu çalışmayı tüm zorluklara rağmen yayınlamayı başaran Doç. Dr. Adem Köşlü'yü tebrik ederiz. Kitap için bkz. Adem Köşlü, *Nicolas Andriomenos*, Galenos Yayınevi, İstanbul 2018.

Fotoğraf, bulunuşu ve yaygınlaşmasının hemen ardından Osmanlı topraklarına da gelmiş; özellikle 1853-1856 Kırım Savaşı ile bizde tanınmış, Osmanlı Sarayı'nca da alâka ile karşılanmıştır. Bu buluşun önemine binaen devlet, bir yandan Mülâzım Hüsnü Efendi'yi Temmuz 1870'de fotoğraf tahsili için Paris'e göndermiş, bir yandan da fotoğrafçılığın okullarda ders olarak okutulmasına önem vermiştir. İlk fotoğraf dersi 1872'de, Harbiye Mektebi'nde verilmiştir.

Ayrıca devlet resmî kurumlarında, özellikle askeriyede fotoğrafhaneler açmaya başlamıştır. Bunların arasında İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Fotoğrafhanesi (Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî Fotoğrafhanesi, Harbiye Nezareti Fotoğrafhanesi), Mekteb-i Harbiye Fotoğrafhanesi, Matbaa-i Bahriye Fotoğrafhanesi, Tophane-i Âmire Fotoğrafhanesi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Fotoğrafhanesi, son dönemde İmâlât-ı Harbiye Fotoğrafhanesi ve Erzincan'da 4. Ordu Fotoğrafhanesi sayılabilir. Sivil devlet kuruluşlarının bünyesinde kurulan fotoğrafhaneler ise Beyoğlu Mutasarrıflık Dairesi Fotoğrafhanesi³, Çini Fabrika-i Hümâyûnu Fotoğrafhanesi, Hamidiye Etfal Hastanesi Fotoğrafhanesi (kısmen bu makalenin konusudur), Yıldız Sarayı Fotoğrafhanesi ve Zaptiye Dairesi Fotoğrafhanesi'dir.

Asker fotoğrafçılarımızdan ilki, "19. yüzyılda Türk fotoğrafçıları arasında bir öncü"⁴ olan, yukarıda da bahsettiğimiz ve 1870'de Paris'e fotoğrafçılık tahsil etmeye gönderilen Hüsnü Bey'dir (1844-1896). 1873'te *Risale-i Fotoğrafya* adlı literatürümüzdeki ilk fotoğrafçılık kitabını yazan Hüsnü Bey, 1874'te Erkân-ı Harbiye Fotoğrafhanesi'nde çalışmaya başlamıştır. Onunla aynı dönemde fotoğrafhanede görevli olan Ali Şeref Efendi de Paris'te eğitim gören ve sonradan ünlü bir haritacı olan Ferik Ali Şeref Paşa'dır (öl. 1907). Dönemin salnâmesinde "fotoğraf memuru" olarak geçen Ali Rıza Efendi de sonradan Yıldız Sarayı'nda kurula-

cak fotoğrafhanenin başına getirilen Erkân-ı Harp Mirlivası Ali Rıza Paşa'dır (1850-1907).

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Fotoğrafhanesi de 1872 senesinde aktifti. Fotoğrafhane kadrosunda Yüzbaşı İhsan Bey⁵, Yüzbaşı Ahmed Bey (Servili Ahmed Emin Bey) ve Mülâzım-ı evvel Davud Efendi görev yapıyorlardı.⁶

II. Abdülhamid döneminde aynı zamanda ressam olan Servili Ahmed Emin Bey (1845-1892) ile Hüseyin Zekâi Paşa'nın (1860-1919) başkanlığındaki fotoğrafçı heyetleri pek çok çalışma yapmışlardır.

Servili Ahmed Emin Bey'e verilen ilk büyük proje 1886'da, Ertuğrul Gazi'nin hükümet merkezi olan Söğüt'e ait fotoğraflardan bir albüm oluşturarak bunu Sultan'a takdim etmekte.⁷ Onun başkanlığındaki başka bir fotoğrafçı heyeti 1888'de Çanakkale istihkâmlarının fotoğraflarını çekmekle görevlendirilmişti, bu ekipte Hüseyin Zekâi Bey (Paşa) de onun emrindeydi.⁸

3 Daha detaylı bilgi için bkz. Orhan M. Çolak, "II. Abdülhamid Döneminde Suçluların Fotoğraflanması: Beyoğlu Mutasarrıflık Fotoğrafhanesi ve Fotoğrafçı Komiser Mehmed Şemseddin Bey", *İsmet Binark Armağanı*, İstanbul 2015, s. 123-136.

4 Bahattin Öztuncay, *Dersaadetin Fotoğrafçıları*, c. 1, İstanbul 2003, s. 335.

5 İstanbul-Fındıklı'da doğmuştur. 1865'te Mühendishâne'den mezun olmuştur. 1882'de binbaşı rütbesiyle Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn ve Hendese-i Mülkiye'de fizik ve kimya muallimliği, 1894'te Tophane-i Âmire'de mübâyaat-ı müstacele ve torpido komisyonu memurluğu yapmıştır. Mirliva iken vefat etmiştir. *Muhtasar Kimya ve Şenlik Fişekçiliği* adlı kitapları vardır. Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 1, İstanbul 2006, s. 276-277.

6 Orhan M. Çolak, "Osmanlı Mekteplerinde Fotoğrafçılık Eğitimi Üzerine Bazı Notlar", *Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi (22-24 Ekim 2018)*, s. 2-3, 11. https://www.academia.edu/39998869/Osmanli_Mekteplerinde_Fotoğrafçilik_Eğitimi_Üzerine_Bazı_Notlar, erişim tarihi: 05.09.2019.

7 Bu ekip, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Resim Hocası Yarbay Servili Ahmed Emin Bey'den başka, Mekteb-i Harbiye Tarama, Resim ve Meç Talim Muallimi Piyade Kolağası Ahmed Şekür Efendi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Resim ve Fotoğraf Muavini Kolağası Ali Haydar Efendi, Mekteb-i Harbiye Yağlıboya Resim Muavini Piyade Mülâzım-ı evveli Ali Rıza Efendi (meşhur ressamlarımızdan Hoca Ali Rıza) ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Resim Muallimi Mülâzım-ı evvel Ahmed Emin Efendi'den oluşuyordu. Orhan M. Çolak, "Bursa Fotoğrafları ve Bursa Fotoğrafhaneleri Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı'nın İzinde, Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, c. 1, İstanbul 2013, s. 470-471.

8 Fotoğrafçı ekibi Albay Servili Ahmed Emin Bey'in başkanlığında, Binbaşı Ahmed Şekür, Ali Haydar, Kolağası Zekâi beyler ile Zekâi Bey'in biraderleri Yüzbaşı Ali Rıza ve Hasan Rıza efendiler ile Mülâzım-ı sâni Sami Bey'den oluşuyordu. BOA, Y.PRK.ASK. 51-24.

Hüseyin Zekâi Paşa 1892'de, Sultan'ın cülusundan bu yana İstanbul ve taşrada inşa edilen askerî mekânların fotoğraflarının çekilmesine memur edilmişti.⁹ Hüseyin Zekâi Paşa 1895'te, Yıldız Sarayı'nı koruyan İkinci Fırka'nın subay ve askerlerinin fotoğraflarını çekmekle görevlendirilmiş¹⁰, 1900 senesinde ise İstanbul'u ziyaret eden İran Şahı Muzafereddin Şah'ın ziyaretini fotoğraflamakla görevli heyetin başkanlığını yapmıştı.¹¹

Servili Ahmed Emin Bey ve Hüseyin Zekâi Paşadan sonra onların maiyetinde çalışan fotoğrafçılardan Mekteb-i Harbiye Fotoğrafhanesi'ni yöneten Mehmed Rifat Bey (öl. 1918) ile Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Fotoğrafhanesi'nin başında bulunan Ali Sami Aközer (1866-1939) ekip başkanlıkları yapmışlardır. Bu iki fotoğrafçı aynı zamanda okullarında fotoğraf hocalığı yapmaktaydılar.

Görüldüğü üzere, asker fotoğrafçıları bir büyük üstadın yanında ekip çalışmasında bulunup usta-çırak ilişkisi içinde birbirlerinden bu mesleğin teknik ve inceliklerini öğrenerek ileride heyet başkanlıkları yapıyorlar, fotoğrafhanelerini devam ettiriyorlar, okullarda hocalık yaparak mesleklerini sürdürüyorlardı.

Bu dönemin pek bilinmeyen fakat Sultan'ın, sarayının fotoğraflarını çektirecek kadar güvendiği, hayrî eserlerinden gözbebeği olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin fotoğrafçılığına getirdiği ve yaverleri arasına aldığı asker fotoğrafçılarımızdan birisi de Hüseyin Hüsameddin Bey'dir.

Hüsameddin Bey, 1857'de¹² İstanbul Laleli'de doğdu. 1875'te Harbiye Mektebi'nin 27. dönem piyade sınıfından mezun oldu.¹³ Aynı dönem mezunlarından Erkân-ı Harp Miralay Mehmed Ali Sami Bey (öl. 1911) ile Piyade Yarbay Ahmed Şekûr Bey (1856-?) de Türk fotoğrafçılık tarihinin önemli simalarındandır.

Hüsameddin Bey, 1876'da orduda göreve başladı.¹⁴ 1885'te Kolağası oldu. 1886'da merkezi Şam'da bulunan 5. Ordu Nizamiye 9. Fırka 18. Liva 35. Alay 4. Taburu'na tayin edildi.¹⁵ 1887'de İstanbul'da, vazifeli olduğu alayın kumandanı Miralay Memduh Bey'in¹⁶ kızı Seyfiye Hanım ile evlendi. Beraber Şam'a döndüler.¹⁷ Aynı sene ilk çocukları Raşid dünyaya geldi.¹⁸

9 Hüseyin Zekâi Paşa'nın İstanbul çekimlerinde kendisine Mekteb-i Harbiye Fotoğraf Muallimi Mehmed Rifat Bey ile Mekteb-i İdadi Resim Muavini Yüzbaşı Sami Efendi yardım etmiştir. Taşra çekimlerindeyse ekip daha kalabalıktı. Zekâi Bey'in yanı sıra Mekteb-i Harbiye Resim Muavini Kolağası Ali Rıza, Mekteb-i İdadi-i Harbi Muavini Yüzbaşı Hasan Rıza, Mekteb-i İdadi-i Harbî Lisan Muavini Yüzbaşı Vekili Ratub, Bahriye inşaatından Yüzbaşı İsmail Hakkı, Mekteb-i İdadi-i Harbî'de Dahiliye Zabiti Mülâzım-ı evvel Hakkı, Bahriye Erkân-ı Harbiyesi'nden Mülâzım-ı evvel Mehmed, Mekteb-i Harbiye Fotoğraf Muallimi Mehmed Rifat ve Seraskerlik 4. Şube Kâtibi Nazmi Efendi ekipte yer alıyordu. Orhan M. Çolak, "II. Abdülhamid Döneminde Vilayetleri Fotoğraflama Teşebbüsleri ve Fotoğrafçı Ahmed Fuad Bey", *Prof. Dr. Şevki Nezihî Aykut Armağanı*, İstanbul 2011, s. 63.

10 Hüseyin Zekâi Paşa'nın, kardeşi Mekteb-i İdadi Muavini Kolağası Hasan Rıza, Mekteb-i Sanayi öğrencilerinden Behçet ve İsmail efendilerden oluşan bir ekiple gerçekleştirdiği bu fotoğraf çalışmasında toplam 711 fotoğraf çekilmiş ve 8000 kuruş masraf yapılmıştır. Fotoğraflar 20 x 16 cm ebadında olup, IRCICA Arşivi Yıldız Koleksiyonu'nun 90973-90999 numaralı müteselsil 27 albümünde yer almaktadır. BOA, Y.PRK.ASK. 104-63.

11 Heyette Miralay Hüseyin Zekâi Bey (Paşa), Mekteb-i Harbiye Fotoğraf Hocası Mehmed Rifat Bey, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn hocalarından Binbaşı Sami (Ali Sami Aközer), fotoğraf yardımcısı Behçet ve Hazım beyler yer alıyordu. Çolak, "Osmanlı Mekteplerinde Fotoğrafçılık .....", s. 11n61.

12 Hüsameddin Bey'in ailesinden Sedat Savcı Bey'in lütfettiği bilgi. Burada yeri gelmişken Hüsameddin Bey'in ailesinden Ayça Akoğlu Özyol, Sedat Savcı ve Anıl Gerçekçi'ye verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederim.

13 Mehmed Esad, *Mirât-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s. 497.

14 *Salnâme-i Askerî 1309 Rumi*, 12. defa, İstanbul 1309, s. 62; *Salnâme-i Askerî 1311*, 13. defa, İstanbul 1311, s. 51.

15 *Salnâme-i Askerî*, sene 1304, İstanbul 1304, s. 436.

16 İkinci Ordu Redif Umumi Müfettişi ve İstanbul Muhafızı Memduh Paşa (öl. 1919).

17 BOA, Y.MTV., 25-31.

18 İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi'nde "Memduh Paşa'nın Torunu Raşid Bey" başlığı altında bulunan 4 fotoğraftan Vafiadis'in çektiği birinin arkasında Raşid Bey'in Reşid Bey'e (Büyükelçi ve Profesör Ahmed Reşid Turnagil 1846-1947) yazdığı bir ithaf yazısı vardır. Bu yazıda geçen "Eniştem saadetlü Reşid Beyefendi hazretlerine salî hayatımın yirminci devri yadigârı olmak üzere takdim kılındı fi 17 Teşrinisani sene 323 (30 Kasım 1907), Raşid" ifadesinden Raşid Bey'in doğum tarihinin 1887 senesi olduğu anlaşılmaktadır. Taha Toros Arşivi'nde Kumandan Memduh Paşa ile Dahiliye Nazırı Mehmed Memduh Paşa'nın dosyaları karışmıştır. *İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi*, <http://hdl.handle.net/11498/31813>, erişim tarihi: 05.09.2011.

1893'te Seraskerlik Dairesi Levazımat-ı Umumiye Dairesi İkinci Şubesi'ne bağlı Tahniye¹⁹ İdaresi müdür yardımcılığına tayin edildiğinden İstanbul'a döndü. 29 Mart 1893'te binbaşılığa terfi etti.²⁰

22 Şubat 1895'te oğlu Arif Hikmet, Beylerbeyi'nde dünyaya geldi.²¹

28 Temmuz 1895'te 3. rütbeden Mecîdi Nişanı²², 31 Ocak 1896'da Sanayi Madalyası verildi.²³ Bu nişan ve özellikle sanayi madalyasının hangi fotoğrafçılık başarısına mükâfaten verildiğini bilemiyoruz.

18 Nisan 1897'de Osmanlı Devleti, Girit meselesinden dolayı Yunanistan'a harp ilan etti.

Binbaşı Hüsameddin Bey, 24 Haziran 1897'de Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde görevli Erkân-ı Harbiye Yüzbaşı Ziya ve Piyade Yüzbaşı Ahmed Nuri efendiler ile birlikte savaşın Tesalya cephesinde fotoğraf çekmek üzere görevlendirildi. Bu heyet ilk etapta Lamy, Furka Boğazı, Dömeke ve Yenişehir'in 18 adet fotoğrafını çekti ve bu fotoğraflar Seraskerlik aracılığı ile Padişah'a takdim edildi.²⁴

25 Temmuz 1897'de Hüsameddin Bey ve ekibinin Tırhala, Fener, Kardiça, Çatalca, Dömeke, Ermiye, Velestin, Köstem Nehri ve Yenişehir'de çektikleri 24 fotoğraflık ikinci parti de Seraskerlik aracılığı ile Padişah'a takdim edildi.²⁵

Hüsameddin Bey, 8 Ağustos 1897'de yaralıları ile birlikte trenle Dedeağaç'tan İstanbul'a hareket etti.²⁶ İstanbul'a dönen Binbaşı Hüsameddin Bey'in çektiği Kalabaka, Tirnova, Çayhisar Boğazı, Milona Geçidi, Alasonya, Kozköyü, Ermiye, Lamy'ya ait 20 fotoğraflık üçüncü parti 13 Ağustos 1897'de Padişah'a arz edildi.²⁷

Hüsameddin Bey bu başarılarından dolayı 14 Ağustos 1897'de yarbaylığa terfi etti.²⁸

Sultan II. Abdülhamid, kızı Hatice Sultan'ın daha sekiz aylıkken difteri hastalığından vefatı (1898) üzerine İstanbul'da bir çocuk hastanesi yaptırmayı düşündü ve böylelikle Hamidiye Etfal Hastanesi fikri doğdu. Hastanenin kurucu hekimbaşılığı, o sıralarda Almanya'dan yeni gelmiş olan Bahriye hekimlerinden İbrahim Bey'e verildi. İnşaat masraflarının tamamı Padişah tarafından karşılandı.²⁹

5 Haziran 1899'da Hamidiye Etfal Hastanesi törenle açıldı ve Şehzade Abdürrahim Efendi ile birlikte 101 çocuk Sultan II. Abdülhamid tarafından sünnet ettirildi. Dua töreninden sonra ziyafet verildi, Yarbay Hüsameddin Bey de Padişah'a takdim edilmek üzere törenin fotoğraflarını çekti.³⁰

Sultan, hastanede ameliyat olacak çocukların ameliyattan önce ve sonra olmak üzere fotoğraflarının çekilmesini istedi ve hastane başhekimliği tarafından laboratuvarlar dairesinde bir salon hazırlanarak satın alınan fotoğraf alet ve edevatı ile birlikte Hamidiye Etfal Hastanesi Fotoğrafhanesi kuruldu. Bu fotoğrafhanenin başına da 31 Temmuz 1899'da Hüsameddin Bey getirildi.³¹

19 Nisan 1900 tarihinde Müslüman olan Fotoğrafçı Abdullah Biraderler'in abisi Abdullah Şükrü (Viçen Abdullah) ve oğulları ile on yedi çocuk daha Hamidiye Etfal Hastanesi'nde sünnet edildi. Sünnet töreninin fotoğrafları da Hüsameddin Bey tarafından çekildi.³² Bu çekim işi, fotoğrafçının fotoğrafçıyı çekmesi açısından ilginçtir.

19 Buğday vesaireyi öğüttürmek için verilen ücret.

20 BOA, İ.TAL., 18-34.

21 BOA, DH.SN.THR. 38-33; Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar IX: Üsteğmen Arif Hikmet Bey", *Türk Kültürü*, VIII/93 (1970), 571.

22 BOA, İ.TAL., 83-14.

23 BOA, İ.TAL., 90-54.

24 BOA, Y.MTV., 161-43.

25 BOA, Y.MTV., 163-179.

26 BOA, Y.MTV., 164-137.

27 BOA, Y.MTV., 164-250. Bu üçüncü parti fotoğraflar, IRCICA Arşivi Yıldız Koleksiyonu, 779-33/001-020 numaradadır.

28 BOA, İ.TAL., 117-36.

29 Nuran Yıldırım, *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı, Hamidiye Etfal Hastanesi*, İstanbul 2010, s. 13.

30 *İkdam*, 26 Muharrem 1317, 6 Haziran 1899, S. 1766, s. 2; *Hamidiye Etfal Hastanesi İstatistik Risalesi*, İstanbul 1318, s. 84.

31 *Hamidiye Etfal Hastanesi İstatistik Risalesi*, s. 106-107; *İkdam*, 22 Rebiülevvel 1317, 31 Temmuz 1899, S. 1821, s. 1.

32 *Sabah*, 19 Zilhicce 1317, 19 Nisan 1900, S. 3745, s. 1; *İkdam*, 19 Zilhicce 1317, 19 Nisan 1900, S. 2083, s. 2; Öztunçay, a.g.e., c. 1, s. 231.

İstanbul'u ziyaret eden İtalya Veliahdı Napoli Prensi Victor Emmanuel 12 Temmuz 1900'de Hamidiye Etfal Hastanesi'ni de ziyaret etti. Yanında yaverleri ve Yabancı Misafirler Teşrifatçısı Ferik Ahmed Ali Paşa (Ressam Şeker Ahmed Paşa) olmak üzere saat yedi buçukta hastaneye geldi ve hastane doktorları tarafından karşılandı. Önce merkezî binayı, daha sonra hasta çocukların bulunduğu diğer binaları gezdi ve onlarla ilgilendi. Özellikle bakteriyoloji ve kimya laboratuvarları ile ameliyathane ilgisini çekti. Velihaht, fotoğrafhanenin önünden geçerken Hüsameddin Bey, kendisine hastanenin altı adet fotoğrafını hediye etti.³³

31 Temmuz 1900'de Hüsameddin Bey'in çektiği Hamidiye Etfal Hastanesi'ne ait iki adet albüm Kütüphane-i Hümayûn'a teslim edildi.³⁴ 28 fotoğrafın bulunduğu ilk albümde Hamidiye Etfal Hastanesi'nin iç ve dış fotoğrafları, 24 fotoğrafın bulunduğu ikinci albümde ise ameliyat sonrası iyileşen çocukların fotoğrafları yer almaktadır.

Hüsameddin Bey, gösterdiği bu başarılarından dolayı 1901 senesinde Padişah'ın fahri yaverleri arasına alındı.

1902 senesinde Hamidiye Etfal Hastanesi Fotoğrafhanesi mükemmel bir şekilde getirildi. Doktor Bakteriyolog Yarbay Nuri ile Bakteriyolog Binbaşı Fuad beylerin (Ömer Fuad Keskin³⁵) idaresinde olan fotoğrafhanede ayrıca Göz Doktoru Şakir, Operatör Rasih, Doktor Abdullah ve Eczacı Necmeddin beyler de fotoğraf çekiyorlardı.³⁶

6 Eylül 1902'de Hüsameddin Bey albaylığa terfi etti.³⁷

21 Ekim 1904'te Üsküdar Doğancılar Meydanı'ndaki evinde kalp krizinden vefat etti. 22 Ekim 1904'te düzenlenen merasimden sonra cenazesi istimbolta karşıya nakledilerek bir rivayete göre Rumelihisarı'na, diğer bir rivayete göre Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı haziresine defnedildi. Cenazede, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi üyelerinden Fuad Bey³⁸ ile Mansur Paşa ve Padişah yaverlerinden Ressam ve Fotoğrafçı Hüseyin Zekâi Paşa'nın yanı sıra pek çok kişi hazır bulunmuştur.³⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, "Hüsameddin Bey gayet haluk, genç, gayyur bir zabıt idi. Henüz genç denilecek bir sinde vuku-ı irtihali kendisini tanıyanlarca pek ziyade mucib-i teessüf olacağı derkârdır" diyerek Hüsameddin Bey'in kaybının yarattığı üzüntüden bahsetmekteydi.

Vefat ettiğinde 3. Osmânî, 4. Mecîdî ve Gümüş İmtiyaz madalyaları vardı.

Hüsameddin Bey, Beylerbeyi Sarayı için yapılan ve asılan avizelerin fotoğraflarını çekmiştir. Ayrıca Yıldız Sarayı'nda Şale Kasrı, Şale Kasrı Limonluğu, Küçük Mâbeyn Dairesi, Hasbahçe, III. Selim Çeşmesi, Kebap Köşkü, Kütüphane ve Yıldız Çini Fabrikası'nı görüntülemiştir.⁴⁰ Beylerbeyi ve Yıldız saraylarına ait bu fotoğraflar 1899-1901 seneleri arasına tarihlendirilebilmektedir.

Hüsameddin Bey'in Yıldız Koleksiyonu'nda bulunan fotoğraflarından, Padişah için fotoğraflar kopya ettiğini de söyleyebiliriz. Bunlar arasında Çin-Şanghay, Singapur, Malezya ve Endonezya⁴¹,

33 *İkdam*, 16 Rebiülevvel 1318, 13 Temmuz 1900, S. 2168, s. 2.

34 BOA, Y.PRK.SGE. 9-1. Bu fotoğraflar, IRCICA Arşivi Yıldız Koleksiyonu 90870/001-028, 91279/001-024 numaradadırlar.

35 Tabip Amiral Ömer Fuad Paşa (1869-1949), Hüsameddin Bey'den sonra Hamidiye Etfal Hastanesi Fotoğrafhanesi'ni yönetti diyebiliriz. Yıldız Koleksiyonu'nda "Fuad" imzasıyla Hamidiye Etfal Hastanesi ve donanmaya ait bazı fotoğrafları vardır. İkinci Meşrutiyet zamanında (1908) *Resimli Kitab* dergisinin düzenlediği birinci fotoğrafçılık yarışmasında dereceye girmiştir.

36 Yıldırım, a.g.e., s. 62.

37 BOA, İ.TAL., 284-53.

38 Memduh Paşa'nın bacanağı; Dahiliye müsteşarlığı, Şûrâ-yı Devlet azalığı ve Kastamonu valiliği yapmış olan Yazıcıoğlu İsmail Fuad Bey (1864-1918).

39 *İkdam*, 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 3720, s. 3, 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 3721, s. 3; *Sabah*, 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 5392, s. 3, 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 5393, s. 3; *Servet-i Fünûn*, 16 Şaban 1322, S. 705, s. 21; *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 8446, s. 3, 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 8447, s. 3.

40 Beylerbeyi ve Yıldız sarayları ile ilgili bu fotoğraflar IRCICA Arşivi 779-42/024-036, 779-79/005-006, 014, 021-022, 90552/003-007, 026, 033, 036, 040, 049, 050, 057, 059-060, 064, 070, 075-076, 081, 083, 084, 088 numaralarda olup toplam 40 adettir.

41 Malezya ve Endonezya fotoğraflarının arasında Müslüman sultanlara ait fotoğraflar da vardır. Bunlardan Selangor Sultanı Abdüssamed (IRCICA Arşivi, 779-24/020), Johor Sultanı

Borneo, Tayland⁴², Rusya-Sibirya ve Amur Nehri fotoğrafları vardır.⁴³

Hüsameddin Bey, bazı fotoğraflarının alt köşelerine “Hüsameddin” şeklinde imzasını atardı.

Hüsameddin Bey ile Seyfiye Hanım'ın (öl. 1956), Raşid (Demirelli), Hamiye (Güven) (öl. 1974), Arif Hikmet (Gerçekçi) ve Nebahat (Oktar) adlı dört çocukları olmuştur.⁴⁴

Raşid Demirelli (1877-1944), Ahmed Ferid Tek'in (Nafia / 1919, Maliye / 1920-21 ve Dahiliye / 1923-24) nazırlığı sırasında özel kalem müdürlüğünü yapmış; ayrıca Saray, Emet ve Tavşanlı kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1944'te vefat etmiştir.⁴⁵

Arif Hikmet Gerçekçi (1894-1970), emekli hâkim tümgeneral olup, Mustafa Kemal Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında onun maiyetinde görev almıştır.⁴⁶

Ebu Bekir (IRCICA Arşivi, 779-24/019 ve 021), Kutai Sultanı Muhammed Süleyman (IRCICA Arşivi, 779-24/022) ve Samba Sultanı II. Muhammed Seyfeddin'in (IRCICA Arşivi, 779-24/023) fotoğrafları başka bir fotoğrafçı tarafından çekilmiş ve Hüsameddin Bey tarafından kopya edilmiştir.

42 Tayland (Siyam) Kralı Chulalongkorn'un tahta çıkışında çekilen 1873 tarihli fotoğrafı da (IRCICA Arşivi, 779-59/003) Tayland'ın ilk profesyonel fotoğrafçısı Francis Chit (1830-1891) tarafından çekilmiş ve Hüsameddin Bey tarafından kopya edilmiştir. Daha önce hazırladığımız bir yayında, bu fotoğraflara bakarak Hüsameddin Bey'in Uzakdoğu seyahatine çıkıp fotoğraf çektiğini söylemek gibi bir yanlış düşüktük. Dolayısıyla Hüsameddin Bey, “Siyam Kralı Chulalongkorn'un portresini çeken” değil, bu fotoğrafı kopya eden fotoğrafçıdır. <https://nga.gov.au/exhibition/pictureparadise/default.cfm?MnuID=8>; erişim tarihi: 04.09.2011.

Adnan Genç - Orhan M. Çolak (ed.), *Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları*, İstanbul 2007, s. 662; Hakan Yılmaz (ed.), *Sultan II. Abdülhamid Arşivinden Dünya Liderleri*, İstanbul 2011, s. 168.

43 Bu fotoğraflar, IRCICA Arşivi 779-24/007-041, 050 ve 779-56/001-023 numaralarda olup toplam 59 adettir.

44 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1956, S. 11370, s. 3.

45 *BCA*, 30-11-1-0-96-17-18; *İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi Taha Toros Arşivi*, <http://hdl.handle.net/11498/31813>, erişim tarihi: 05.09.2011; *Akşam*, 30 Temmuz 1934, S. 5677; s. 5; *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1944, S. 7068, s. 4.

46 *Milliyet*, 15 Ağustos 1970, s. 9.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0-96-17-18.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.SN.THR. 38-33; İ.TAL., 18-34, 83-14, 90-54, 117-36, 284-53; Y.MTV., 25-31, 161-43, 163-179, 164-137, 164-250; Y.PRK.ASK. 51-24, 104-63; Y.PRK.SGE. 9-1.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Arşivi İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, Taha Toros Arşivi, belge no: 001562239008, <http://hdl.handle.net/11498/31813>; belge no: 001562235008, <http://hdl.handle.net/11498/31818>; erişim tarihi: 05.09.2019.

Sedat Savcı Arşivi

II. Gazeteler

Akşam, 30 Temmuz 1934, S. 5677.

Cumhuriyet, 19 Nisan 1944, S. 7068; 22 Mart 1956, S. 11370.

İkdam, 26 Muharrem 1317, 6 Haziran 1899, S. 1766; 22 Rebiülevvel 1317, 31 Temmuz 1899; S. 1821; 19 Zilhicce 1317, 19 Nisan 1900, S. 2083; 16 Rebiülevvel 1318, 13 Temmuz 1900, S. 2168; 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 3720; 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 3721.

Milliyet, 15 Ağustos 1970.

Sabah, 19 Zilhicce 1317, 19 Nisan 1900, S. 3745; 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 5392; 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 5393.

Servet-i Fünûn, 16 Şaban 1322, S. 705.

Tercüman-ı Hakikat, 13 Şaban 1322, 22 Teşrin-i evvel 1904, S. 8446; 14 Şaban 1322, 23 Teşrin-i evvel 1904, S. 8447.

III. Kitap ve Makaleler

Anadolu-i Şâhâne Menâzırı, TBMM Kütüphanesi, No. 2097.

Bıçakçı, İsmail, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, İSAR Yayınları, İstanbul 2003.

Bilgin, Bülent, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, Yıldız Sarayı Vakfı, İstanbul 1998.

Çolak, Orhan M., “Bursa Fotoğrafları ve Bursa Fotoğrafhaneleri Üzerine Bazı Notlar”, *Osmanlı'nın İzinde, Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, Timaş Yayınları, c. 1, İstanbul 2013.

_____, “II. Abdülhamid Döneminde Suçluların Fotoğraflanması: Beyoğlu Mutasarrıflık Fotoğrafhanesi ve Fotoğrafçı Komiser Mehmed Şemseddin Bey”, *İsmet Binark Armağanı*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

_____, “II. Abdülhamid Döneminde Vilayetleri Fotoğraflama Teşebbüsleri ve Fotoğrafçı Ahmed Fuad Bey”, *Prof. Dr. Şevki Nezihi Aykut Armağanı*, Etkin Kitaplar, İstanbul 2011.

- _____, "Osmanlı Mekteplerinde Fotoğrafçılık Eğitimi Üzerine Bazı Notlar", *Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Kongresi*, (TTK-YTÜ, 22-24 Ekim 2018, İstanbul). https://www.academia.edu/39998869/Osmanlı_Mekteplerinde_Fotoğrafçılık_Eğitimi_Üzerine_Bazı_Notlar, erişim tarihi: 05.09.2019.
- Genç, Adnan - Orhan M. Çolak (ed.), *Sultan II. Abdülhamid Arşivi İstanbul Fotoğrafları*, İBB Kültür AŞ. - IRCICA Yayınları, İstanbul 2007.
- Hamidiye Etfal Hastahanesi İstatistik Risalesi*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1318.
- Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1319.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed.), *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 1, IRCICA Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 3, IRCICA Yayınları, İstanbul 2008.
- Köşlü, Adem, *Nicolas Andriomenos*, Galenos Yayınevi, İstanbul 2018.
- Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1310.
- Öztuncay, Bahattin, *Dersaadetin Fotoğrafçıları*, c. 1, Aygaz, İstanbul 2003.
- Salnâme-i Askerî 1309 Rumi*, 12. defa, İstanbul 1309.
- Salnâme-i Askerî 1311*, 13. defa, İstanbul 1311.
- Salnâme-i Askerî*, sene 1304, Matbaa-i Ceride-i Askeriye, İstanbul 1304.
- Tevetoğlu, Fethi, "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar IX: Üsteğmen Ârif Hikmet Bey", *Türk Kültürü*, VIII/93 (1970), 569-576.
- Yıldırım, Nuran, *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı, Hamidiye Etfal Hastanesi*, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul 2010.
- Yılmaz, Hakan (ed.), *Sultan II. Abdülhamid Arşivinden Dünya Liderleri*, İBB Kültür AŞ., İstanbul 2011.

Fotoğraf 1 Sultan II. Abdülhamid'in fotoğrafçılarından Hüseyin Hüsameddin Bey (1857-1904), Sedat Savcı Arşivi.

Fotoğraf 2 Yâveran-ı Hazret-i Şehriyâr'den Yarbay Hüsameddin Bey, foto: Abdullah Biraderler, IRCICA Arşivi 91054-014.

Fotoğraf 3 Hamidiye Etfal Hastanesi'nde verilen ziyafette hazır bulunan Viyana Üniversitesi Çocuk Hastalıkları Hocası ve St. Anna Hastanesi Nazırı ve Başhekimi Prof. Dr. Theodor Escherich ile Hamidiye Etfal Hastanesi doktorları ve memurları bir arada, 23 Mart 1901. Ayaktakilerden soldan üçüncü: Başhekim İbrahim Paşa, dördüncü: Fotoğrafçı Hüsameddin Bey, sekizinci: Doktor Hakkı Şinasi Paşa. Oturanlardan soldan birinci: Dr. Kanburoğlu, ikinci: Prof. Dr. Theodor Escherich, üçüncü: Telkih-i Cüderi Ameliyathanesi Müdürü Doktor Hüseyin Remzi Bey. Nuran Yıldırım, *Hamidiye Etfal Hastahanesi*, s. 66-67.

Fotoğraf 4 Hamidiye Etfal Hastanesi doktor ve memurlarından bazıları; oturanlardan soldan birinci: Fotoğrafçı Hüsameddin Bey, üçüncü: Başhekim İbrahim Paşa, 2 Ekim 1900, *Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi İstatistik Risalesi* 1319, s. 25.

Fotoğraf 5
Hüsameddin Bey'in objektifinden Yıldız Sarayı Küçük Mâbeyn Köşkü, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, s. 42.

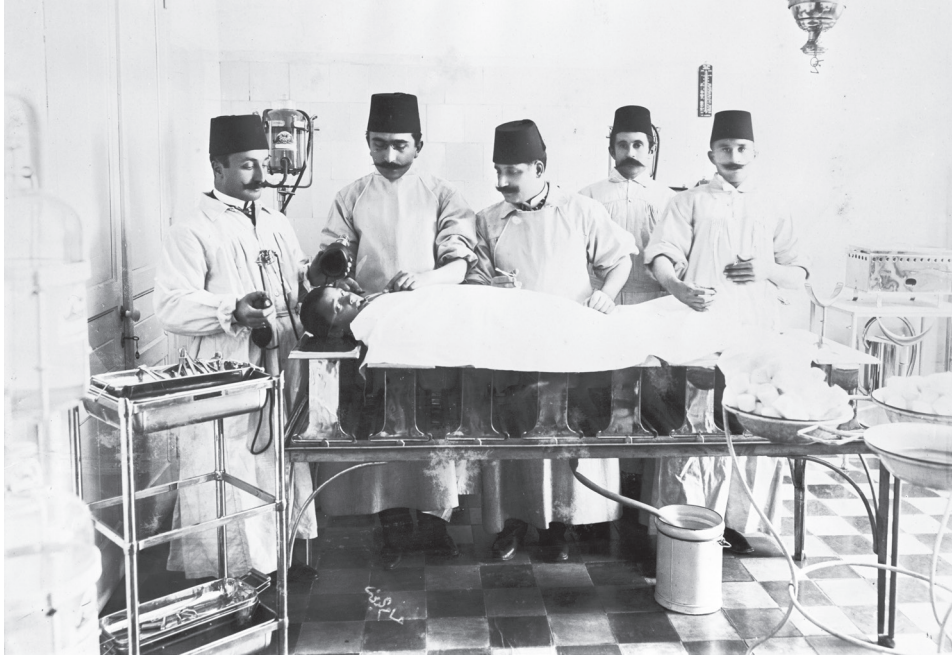

Fotoğraf 6
Yıldız Sarayı Kütüphanesi, *Geçmişte Yıldız Sarayı*, s. 73, foto: Hüsameddin Bey.

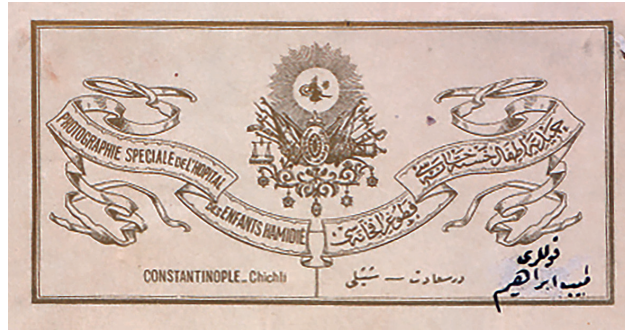

Fotoğraf 7 Hamidiye Etfal Hastanesi, foto: Hüsameddin Bey.

Fotoğraf 8
Hamidiye Etfal Hastanesi'nde Operatör Ziya Nuri (Birgi) Bey tarafından yapılan bir ameliyat, 1899-1901, *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi*, c. 3, No. 139, foto: Hüsameddin Bey.

Fotoğraf 9 Hamidiye Etfal Hastanesi Fotoğrafhanesi arması, *Anadolu-i Şâhâne Menâzırı*, TBMM Kütüphanesi, No. 2097, son sayfa.

Fotoğraf 10 Hüsameddin Bey'in objektifinden Alasonya, 1897, İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, s. 15.

Fotoğraf 11 Francis Chit'in çektiği ve Hüsameddin Bey'in kopya ettiği Tayland (Siyam) Kralı Chulalongkorn'un fotoğrafı, *Sultan II. Abdülhamid Arşivinden Dünya Liderleri*, s. 168.

Fotoğraf 12 Hüsameddin Bey'in ailesinden bir grup, 1934, Sedat Savcı Arşivi.

Ayaktakiler, soldan sağa ikinci: Hüsameddin Bey'in oğlu Arif Hikmet Gerçekçi (1894-1970), üçüncü: Nuri Oktar (öl. 1967), (Nebahat Oktar'ın eşi), dördüncü: Fasih Güven (Hamiye Güven'in eşi), (öl. 1979); oturanlar, soldan sağa üçüncü: Hüsameddin Bey'in eşi Seyfiye Gerçekçi (öl. 1956), beşinci: kızı Hamiye Güven (öl. 1974), altıncı: kızı Nebahat Oktar.

Fotoğraf 13 Hüsameddin Bey'in oğlu Arif Hikmet Gerçekçi ile Necibe Hanım'ın düğün fotoğrafları, 1936.

Grubun üstünde asılı olan fotoğraf büyük ihtimalle Hüsameddin Bey'e aittir, *İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi*, Taha Toros Arşivi, belge no: 001562791008, <http://hdl.handle.net/11498/50732>, erişim tarihi: 05.09.2019. Oturanlardan soldan üçüncü: Hüsameddin Bey'in eşi Seyfiye Hanım, dördüncü: Necibe Hanım'ın annesi Şadiye Hanım. Ayaktakilerden soldan birinci: Hamiye Hanım'ın eşi Fasih Güven, dördüncü: Hüsameddin Bey'in kızı Hamiye Güven, beşinci: Necibe Hanım, altıncı: Hüsameddin Bey'in oğlu Arif Hikmet Gerçekçi.

Fotoğraf 14 Hüsameddin Bey'in eşi Seyfiye Hanım, *İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi*, Taha Toros Arşivi, belge no: 001562235008, <http://hdl.handle.net/11498/31818>, erişim tarihi: 05.09.2019.

Fotoğraf 15 Hüsameddin Bey'in büyük oğlu Raşid Demirelli, 1907, foto: Vafiadis, *İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi*, Taha Toros Arşivi, belge no: 001562239008, <http://hdl.handle.net/11498/31813>, erişim tarihi: 05.09.2019.